

УДК 1:37(477)

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2021.34.14>

ОСВІТА В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО ОНЛАЙН-НАВЧАННЯ: СВОБОДА ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Людмила Рижак

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, 79000, Львів, Україна*

Розглянуто віртуалізацію та діджиталізацію освіти як глобальний тренд. Проаналізовано досвід дистанційного онлайн-навчання в Україні в умовах пандемії COVID-19. Констатовано, що в Україні впродовж останніх десяти років запровадження комп'ютерно-мережових моделей комунікації в освіті відбувалося надто повільно. Акцентовано на технологічних проблемах дистанційного онлайн-навчання в Україні: відсутність швидкісного Інтернету, сучасного комп'ютерного обладнання, програмного забезпечення, а також цифрових компетенцій учасників освітнього процесу. Тому опанування цифрових технологій в освіті стало пріоритетним завданням для викладачів і студентів. Віртуально-мережові технології зумовили утвердження індивідуальної технологічної свободи – нічим не обмежений вхід/вихід з Інтернет-мережі та можливість мігрувати по ній, вільно користуватися інформацією. З'ясовано, що переваги Інтернет-комунікації: вільний доступ до інформації, віртуальна дистанційність обміну інформацією та знаннями – не забезпечують якість освіти. Стверджено, що технологічних відповідей на виклики діджиталізації в освіті та онлайн-навчання бракує. Синергія високих технологій і цифрових компетенцій, з одного боку, є запорукою інноваційної трансформації освіти, а з іншого – загрожує освіті дегуманізацією. Дистанційне онлайн-навчання виявило не лише технологічні проблеми, а й культурно-моральні та соціально-поведінкові. В умовах онлайн-навчання зазнали трансформації ціннісні засади освітньої діяльності, а саме: розуміння свободи, культури комунікації та відповідальності. Проаналізовано обмеження свободи самореалізації людини в умовах дистанційного онлайн-навчання. Екранно-мережева комунікація не спроможна сформувати інтелектуальну свободу особи, її соціально значущі цінності. Виявлено моральне знецінення відповідальності в освіті, зумовлене карантинно-соціальною відчуженістю та екранною анонімністю навчального процесу.

Ключові слова: освіта, діджиталізація в освіті, дистанційне онлайн-навчання, віртуальні комунікативні практики, свобода, відповідальність.

Двадцять перше століття вийде в історію як ера «культури реальної віртуальності». Культура віртуальна, тому що побудована на технологічних процесах електронної комунікації [8, с. 202–203] та існує у штучному комп'ютерному середовищі. Віртуальна реальність та її комп'ютерно-інформаційні технології докорінно змінили ритм і темп як індивідуального, так і суспільного життя. Воно перетворилося на постійне змагання людей, організацій та країн за оволодіння інформаційно-комунікативними технологіями, найповнішою інформацією та знаннями.

Завдяки Інтернету віртуалізація перетворилася на глобальний процес, вийшла за межі економічно-фінансової системи й охопила всі сфери суспільної діяльності: політику, ідеологію, культуру, освіту та спосіб життя. Водночас інформаційні ресурси світової павутини надали безпрецедентні можливості для електронної комунікації у віртуальному комп'ютерно-мережевому просторі. М. Кайку слушно зауважив: «Щоразу, як з'являлась нова система комунікації, вона безповоротно прискорювала зміни в суспільстві, перено-

сячи нас з однієї епохи в іншу» [7, с. 117]. Цю нову епоху М. Кастельс назвав Галактикою Інтернету, в якій суспільні практики реалізуються на базі нової моделі комунікабельності – планетарної мережі колективного користування (World Wide Web).

На думку М. Кастельса, Всесвітня мережа стане фундаментальним інструментом розвитку інформаційного суспільства, його гнучкою технологією, яка диктує нові вимоги до розбудови не лише електронної економіки чи політики, а й електронної освіти. Ця освітня парадигма потребує нових методологічних засад і використання інформаційно-комунікативних технологій у віртуальному середовищі. Інноваційна трансформація освітнього процесу спонукає до філософського осмислення перспектив і наслідків високотехнологічного апгрейду в комунікативний простір освіти, зокрема віртуалізації та діджиталізації освітніх комунікативних практик, їх впливу на якість, ефективність та доступність освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед численних дослідників освіти та її перспектив, пов'язаних із запровадженням високих технологій, необхідно виокремити американських філософів, соціологів і науковців: А. Гартвела, Дж. Гілі, Й. Масуду, М. Кайку, Дж. Коена, Дж. Нейсбіта, Я. Пелікана, Е. Тофлера, Ф. Фукуяму, Е. Шмідта.

Тенденції віртуалізації освіти в контексті існування глобального інформаційно-комунікативного простору проаналізовано в працях П. Бернса, Н. Бурбулеса, М. Готдінера, Дж. Коена, Д. МакКанела, Ш. Слоутера, К. Тореса, Дж. Урі, Е. Шмідта.

Проблеми віртуалізації вищої освіти в Україні, її технологічно-інноваційну орієнтацію порушено в дослідженнях В. Андрущенка, Д. Дзвінчука, В. Кременя, С. Курбатова, М. Михальченка, В. Огнев'юка, В. Рижка, В. Скотного та інших.

Незважаючи на широкий спектр вивчення трансформацій у царині освіти, зростає потреба в осмисленні цивілізаційних викликів і перспектив розвитку освіти, зокрема діджиталізації освітнього процесу та зумовленого пандемією тотального запровадження онлайн-навчання.

Мета статті – проаналізувати цивілізаційні виклики, які зумовлені глобальною віртуалізацією та екстреною діджиталізацією освіти, з'ясувати проблеми свободи та відповідальності в умовах онлайн-навчання в Україні.

Виклад основного матеріалу. Від початку третього тисячоліття використання Інтернету як комунікаційної системи та організаційної форми, що пронизує всі сфери суспільства, поширюється як вибух. Повсюдно всі види діяльності: економічна, соціальна, політична, культурна та освітня структуруються навколо Світової павутини та інших комп'ютерних мереж, оскільки вони забезпечують швидкісну передачу оцифрованої інформації [8, с. 2–3]. Революція в оцифруванні найрізноманітніших даних, перетворення їх на комп'ютерні коди дає змогу транслювати через комунікаційні мережі значні обсяги інформації на будь-які віддалі з подальшим їх розкодуванням.

Із метою інтенсифікації Інтернет-мережових комунікацій Європейське співтовариство ухвалило в 2010 році програму «Цифровий порядок денний для Європи – 2020» (Digital Agenda for Europe) [17]. Мета програми – пріоритетність цифровізації всіх сфер західного суспільства з використанням інформаційно-комп'ютерних технологій. Водночас оцифрування слугуватиме демократизації прийняття рішень, деконцентрації влади та інформації [14, с. 125].

В Україні аналогічна програма була задекларована у 2016 році. Цифровізація (діджиталізація) України, як зазначено в документі, має забезпечувати кожному громадянину рівні можливості доступу до послуг, інформації та знань, що надають на основі інформаційно-комунікаційних технологій [15].

Цифровізація та комп'ютеризація характеризують сучасне суспільство як інноваційне, принципом якого є творча руйнація, нищення старих організаційних структур, стандартів, професій і творення нових. Адаптуватися до стрімких змін, переконаний К. Робінсон, зможуть лише креативні люди, компетентні, здатні постійно оновлювати свої знання [12, с. 19]. Творча руйнація охопила і сферу освіти, позаяк віртуалізація освітніх комунікативних практик стала глобальною тенденцією. Чи готова система освіти України до глобальних технологічних викликів?

Зауважимо, що в Україні впродовж останніх десяти років запровадження комп'ютерно-мережових моделей комунікації в освіті відбувалося надто повільно, зокрема в гуманітарних та соціально-поведінкових науках. Процеси комп'ютеризації та інтернетизації освіти в Україні відстають, передовсім, техніко-технологічно через відсутність швидкісного Інтернету, сучасних персональних комп'ютерів і ліцензованого програмного забезпечення.

Ситуація докорінно змінилася у зв'язку з пандемією COVID-19 та карантинними обмеженнями. Вимога соціальної дистанції викладачів і студентів зумовила запровадження онлайн-навчання та трансформацію всіх видів освітньої діяльності з використанням інформаційно-комунікативних технологій. Отже, діджиталізація (цифровізація) освітнього процесу стала нагальною потребою.

Зазначимо, що комп'ютерно-мережові дистанційні форми навчання використовували та запроваджували передовсім викладачі-новатори. Розробка освітнього контенту була особистою ініціативою викладача. Новації стали можливими завдяки безплатній віртуальній системі навчання – Moodle. Зокрема, в освітньому просторі Львівського національного університету імені Івана Франка функціонує віртуальна платформа електронного навчання Moodle. Із 2015 року її освітній потенціал викладачі використовували в змішаній формі навчання: офлайн-онлайн – як допоміжний ресурс. Ця система, по-перше, презентує вільний доступ студентам до освітнього та наукового контенту. Вільна віртуальна комунікація сприяє обміну знаннями, досвідом, творчими здобутками. По-друге, вона забезпечує інтерактивність комунікації в реальному чи вибраному студентом часі. Уміння вибудовувати діалог розвиває критично-оцінкове мислення, яке відіграє важливу роль в інноваційних обмінах, культурних запозиченнях тощо. По-третє, система Moodle надає можливості для індивідуалізації навчання, що розвиває гнучкість мислення, необхідну для реалізації креативного потенціалу студентів.

Зрозуміло, що наявність системи Moodle та доступу до освітнього контенту та Інтернету не гарантує ефективність їх використання. Потенціалом Всесвітньої мережі, наголошує М. Кастельс, можуть скористатися лише ті, хто володіє цифровими компетенціями [8, с. 248]. Тому Міністерство освіти і науки України з 2020 року запровадило Національну програму цифрової грамотності.

Нині опанування цифровими технологіями в освіті стало пріоритетним завданням для викладачів і студентів. У 2020 році, ще до початку карантину, університет організував курси цифрових компетенцій для викладачів. Головне завдання курсів – створення освітнього контенту та його змістовне наповнення. До цифрових компетенцій належать уміння організувати дистанційне онлайн-навчання на віртуальних освітніх платформах Moodle та Microsoft Teams, презентація лекційних курсів, розробка індивідуальних завдань, перевірка й контроль за їхнім виконанням. У контексті діджиталізації освіти в університеті запроваджено віртуальну систему «Деканат». Розроблено електронні журнали викладачів і студентів. Автоматизовано процеси генерування залікових та іспитових відомостей та їхню сумісність із системою «Деканат».

Університет придбав освітню платформу Microsoft Teams, яка зручна в користуванні та безплатна для викладачів і студентів. Водночас викладачі й студенти освоїли такі освітні платформи, як Zoom та Classroom. Проте чи найскладнішою проблемою є створення цифрового контенту у відкритому доступі. Це передбачає передовсім сформованість не лише цифрових, а й когнітивних і мовних компетенцій як викладачів, так і студентів.

Нині можна констатувати, що викладачі активно використовують віртуальний контент в освітньому процесі. Зокрема, послуговуються електронними словниками, довідниками, навчальними посібниками та лекційними курсами навчальних дисциплін для організації самостійної роботи студентів та її індивідуалізації.

Безумовно, використання новітніх технологій в освітньому процесі будуть змінювати функції викладача, але не витіснити його. Це ілюзія: нібито віртуальні комунікативні практики можливі без викладача. Адже створення віртуального контенту покладається на викладача, а саме: підготовка електронних словників, лекційних курсів і підручників, як і обслуговування персональної освітньо-професійної мережі. Комп'ютерно-мережеві технології дають змогу лише оцифрувати та форматувати надану інформацію. Натомість змістовність електронних ресурсів, їх оновлення науковими здобутками – це відповідальність викладача. На викладача покладається й інтерактивна розбудова віртуальної освітньої мережі: діалогічність презентації знання; запитання, які потребують самостійного пошуку відповіді, мотивацію до самоосвіти.

Віртуалізація комунікативних освітніх практик, як і онлайн-навчання, має поєднуватися з розвитком уміння вести діалог, ставити запитання, аргументувати відповідь. У діалектиці запитання й відповіді якраз і полягає свобода в освіті. «Запитувати, – наголошує Г.-Г. Гадамер, – означає виводити у відкрите. Відкритість того, кого запитують, полягає у незаготовленості відповіді <...> Смисл запитування й полягає в тому, щоб <...> розкрити запитване у його проблематичності. Воно має бути приведенне у стан невизначеності, коли «за» і «проти» набувають рівноваги» [5, с. 337]. Діалог в освіті вибудовується на основі відкритості запитань. Як стверджує німецький філософ, коли вона відсутня, коли відповідь наперед відома, то запитання позбавлене справжнього смислу. Якщо запитання не потребує пошуку аргументів і контраргументів, їх розгляду, то не конструється розуміння та нове знання. Відповідно, не розвивається й критичне мислення. Отже, без діалогу немає спілкування, а без спілкування не може бути справжньої освіти. Тому цілком слушною є думка П. Фрейре, що турбота про зміст діалогу – це справжня турбота про програмний зміст освіти [13, с. 75].

Зрозуміло, що Інтернет-мережеві та комп'ютерно-комунікативні технології не нейтральні. Вони можуть як покращувати якість життя людей, їхню освіту й діяльність, так і бути небезпечними, до того ж у планетарному масштабі. Людство, на думку Дж. Нейсбіта, має «вчитися жити по-людськи в епоху високих технологій» [10, с. 41] задля самозбереження та гідного життя.

На початку ери інтернетизації аналогічну думку висловив і Т. Фрідмен. Інтернет і комп'ютери – це чудові знаряддя, які, «можливо, допоможуть вам думати, але не зроблять вас розумними. Вони можуть шукати і знаходити, але не можуть міркувати. Вони, можливо, дадуть вам змогу широко взаємодіяти з іншими, але не навчать вас бути добрим сусідом. Вони можуть допомогти вам зазирнути у життя багатьох людей, але не можуть порадити, як вести себе в тій чи тій ситуації. Це *педагогічний парадокс Інтернету*. Чим швидкодійніший модем вашої дитини, чим скоріше вона може вийти онлайн, тим потужнішим має бути її внутрішнє програмне забезпечення, якщо ви хочете, аби її життя було

вдалим. Але внутрішнє програмне забезпечення можна написати лише дідівськими методами: наголошувати на потребі читати, писати і рахувати, ходити до церкви, дбати про родину. Ці речі не можна скомпонувати з Інтернету, їх можуть завантажити дітям лише батьки і вчителі» [14, с. 613].

Запровадження технологічних новацій має враховувати можливі наслідки для індивідуального та соціального життя людини. Отже, людство має виробити екокультурні фільтри, яку технологію і в яких межах можна та треба освоювати. Це стало очевидним в умовах карантину. Адже дистанційне онлайн-навчання виявило не лише технологічні проблеми, а й культурно-моральні та соціально-поведінкові. Передовсім в умовах дистанційного онлайн-навчання зазнали трансформації ціннісні засади освітньої діяльності, а саме: розуміння свободи, культури комунікації та відповідальності.

На думку М. Кастельса, віртуально-мережеві технології зумовили утвердження нових цінностей, а саме: *індивідуальної свободи та відкритої комунікації* [8, с. 2]. Свобода індивідуального доступу до інформаційно-комп'ютерних мереж зумовлена відкритістю Світової павутини та її інтерактивністю. Зазначимо, що тут йдеться, передусім, про *технологічний вимір* індивідуальної свободи. Для користувачів Інтернету свобода – це нічим не обмежений вхід/вихід з Інтернет-мережі та змога мігрувати по ній, вільно користуватися інформацією й знаннями, поширювати їх на власний розсуд, змінюючи онлайн-партнерів.

Власне, таку технологічну свободу демонструють і студенти у процесі онлайн-навчання. В умовах карантину викладачі й студенти як онлайн-спільноти комунікують через комп'ютерний зв'язок і корпоративну пошту. З одного боку, студенти занурені у технологічну свободу, а з іншого – вони схильні до спрощеного розуміння своїх соціальних ролей. Тому майже дві третини студентів, зареєструвавшись на заняття, формально присутні на ньому. Вимкнувши камеру, вони займаються справами, які не пов'язані з навчальним процесом. А це означає, що у студентів не сформована свідомість відповідальності та академічна добросовісність, які мають урівноважувати технологічну свободу. Лише в тандемі «соціальна свобода» – «відповідальність» можливе успішне онлайн-навчання.

Нині досвід онлайн-навчання спростував задекларовану в «Цифровій адженді України» ефективність навчання. Справді, інформаційно-комунікативні технології дають змогу інтенсифікувати освітній процес, але не забезпечують якість сприйняття, розуміння та засвоєння знань. Річ у тому, що навчання потребує напруженої інтелектуальної діяльності студентів, розумових зусиль, розвитку й збагачення пам'яті.

Технологічна інтенсивність освітньої діяльності обертається соціальною несвободою для викладачів і студентів через надмірне навантаження. Передовсім в умовах дистанційного онлайн-навчання зростає відсоток тестових завдань, медіапрезентацій, письмових відповідей замість безпосереднього спілкування. Викладач інвестує свій час і науково-педагогічний потенціал у створення освітнього контенту. Проте викладач не має змоги з'ясувати, як сприймають його студенти. Натомість студенти послуговуються сумнівними Інтернет-інформаційними ресурсами, позаяк вони аудіовізуальні й не потребують аналітичного мислення. Візуалізація інформації веде до втрати здатності навчатися, вдумливо читати та міркувати над прочитаним.

Занурення у візуальне Ж. Бодріяр вважає найнебезпечнішим феноменом сучасності. «У нас майже відсутній вибір – ми захоплені цією проліферацією образів, становленням-образом світу на екранах, становленням-образом нашого всесвіту, перетворенням усього в образне» [2, с. 140]. Це стосується й навчального процесу. Його візуалізація означає перманентне конструювання образної системи дійсності, в якій раціональному мисленню немає місця. В образному екранно-змодельованому просторі, переконаний філо-

соф, анігілюється будь-яка критика, будь-яка іронія, будь-яка незгода. Тут все відбувається винятково в режимі онлайн і цим образним подіям нічого протиставити [2, с. 137].

Насправді доступ до інформаційних ресурсів, а тим більше, аудіовізуальних, не означає спонтанного засвоєння знання. Для цього потрібне аналітичне мислення, яке формується в процесі комунікативного освоєння соціального інтелектуального досвіду. Такий досвід є імперсональним знанням викладача. В освітньому процесі, наголошує В. Пашков, викладач використовує «весь арсенал інтелектуальних і психоемоційних засобів, що становлять його індивідуальність: рефлексію, емпатію, інтуїцію, метафору, уяву, креативність, гуманітарність і гуманність, полікультурність» [11, с. 288]. Зрозуміло, що унікальний і неповторний персональний досвід викладача неможливо оцифрувати та передати комп'ютеру.

Зазначимо, що наявність віртуального освітнього контенту та можливість ним послуговуватися не гарантує розвитку особистості та її компетентностей. Лише в процесі безпосередніх комунікативних практик формуються аналітичні здібності та критичне мислення, а професійні знання набувають особистісно-культурного смислу та соціальної вагомості в суспільстві. Тому лише деякі базові курси можна буде замінити електронними. Отже, в класичному університеті в освітньому процесі має панувати принцип *доповнювальності*, а не підміни.

Проте, наголошує Ж. Бодріяр, не можна не помітити, що нині спостерігаємо неприхований потяг до віртуального і пов'язаних із ним технологіями. Річ у тому, продовжує філософ, що віртуальне – це сфера, де всі події відбуваються у технологічному режимі, тут панує проста інформативність, розрахунковість, обчислювальність. Віртуальне середовище є гомогенним полем ігрового експериментування з оцифрованою дійсністю [2, с. 31]. Воно зваблює тим, що не вимагає виявляти свою особистість, ціннісні орієнтації, світоглядні переконання, не спонукає до соціокультурної взаємодії.

Проаналізувавши Інтернет-мережеву комунікацію, Ж. Бодріяр виявив, що інформація підміняє комунікацію і соціалізацію. «Замість того, щоб стимулювати комунікацію, вона вичерпує свої сили на інсценування комунікації. Замість того, щоб продукувати смисл, вона витрачає свої сили на інсценування смислу. Перед нами добре відомий велетенський процес симуляції» [1, с. 119]. Перманентний інформаційний обмін поза соціальним контекстом веде до втрати відчуття реальності, до соціальної ізоляції, до руйнування соціального спілкування, до відмови комунікувати віч-на-віч у реальних обставинах.

До речі, справжнє навчання, наголошував Г.-Г. Гадамер, відбувається у сфері людських зустрічей, у живому спонтанному запитуванні та відповіданні, казанні та допусканні бути сказаним [6, с. 188]. Натомість нині в процесі навчання спостерігаємо збіднення комунікації. Зокрема, досвід онлайн-навчання впродовж 2020 р. продемонстрував відсутність у студентів бажання *мовно презентувати* освоєні знання. Втрачається досвід висловлювання думок, виникає нечутливість до слова, брак слів. Але «усе людське має бути сказаним» [6, с. 140], бо лише у сфері мовленнєвого спілкування людина досягає саморозуміння, розуміння інших і порозуміння.

На жаль, студенти віддають перевагу візуалізації знання у формі слайдів, рефератів або письмових відповідей у чатах. Мова, мовлення й мислення – це ідентифікатори особи, її індивідуальної неповторності. Втрата культури мовлення рівнозначна примітивізації мислення та втраті культури спілкування. Така тенденція деструктивно впливає як на соціалізацію, так й ідентифікацію особи.

Симуляція комунікації стала реальністю під час пандемії COVID-19. Карантинна соціальна ізоляція спричинила заміщення реального спілкування у процесі навчання анонімною екранною комунікацією. Інформаційне суспільство, попереджав Дж. Нейсбіт, – це

суспільство *екранної культури*. Екрани персональних електронних органайзерів, екрани пейджингового зв'язку, екрани мобільних телефонів, скануючі екрани буквально пронизують усе наше життя. Всюдишні екрани презентують віртуальну реальність, яку ми не сприймаємо серйозно, хоча наслідки впливу екранів цілком реальні [10, с. 21].

Насправді інформаційно-комп'ютерні технології створюють прецедент комунікації викладача з екраном комп'ютера. Академічну добросесність і відповідальність викладача сприймають як обов'язок перед студентами. Натомість для студентів онлайн-навчання – це віртуальна гра, в якій, як і в будь-якій комп'ютерній грі, відповідальність не передбачена. Тож дистанційне онлайн-навчання функціонує поза межами сфери моральності. «Мабуть, – стверджує Ж. Бодрійяр, – є сфера моральності, сфера ринку й сфера імморальності, область ігрового процесу, де мають значення лише подія гри сама собою та згода партнерів щодо її правил» [2, с. 16].

Ж. Бодрійяр, проаналізувавши феномен віртуальної комунікативної гри, наголошує: «Тут грають у те, що нібито розмовляють один з одним, слухають один одного, спілкуються, тут розігрують найтонші механізми постановки комунікації... Контакт задля контакту стає родом порожньої спокуси мови, коли їй вже немає чого сказати» [3, с. 283]. Цей ефект віртуальності, це мовне перетворення філософ називає «телефатичністю». В інформаційних мережах функція контакту (фатична) гіпертрофується. Вона засвідчує взаємозв'язок двох терміналів, а не двох співрозмовників. Отже, комунікація постає лише як перевірка підключення до мережі, вона перестає будь-що повідомляти.

Чи не таку комунікативну контактність демонструють студенти в онлайн-навчанні? Вони в мережі, в контакті, не більше того. Досвід дистанційного онлайн-навчання дає підставу стверджувати, що віртуалізація та діджиталізація освіти вже призвела до формального (телефатичного) ставлення студентів до навчання. Очевидно, що це позначиться на якості освіти. До речі, бізнесові структури постійно скаржаться на освіту, яка випускає людей, які не можуть аналізувати інформацію, не вміють генерувати ідеї і втілювати їх у життя, не знають, як ефективно спілкуватись і співпрацювати з іншими людьми [12, с. 19].

Екранно-мережева комунікація неспроможна сформувати інтелектуальну свободу особи, її соціально значущі цінності. Як слушно наголошував ректор Києво-Могилянської академії В. Брюховецький, лише «в університетах можна створити такі умови, в яких людина розкриє свій талант, зрозуміє, в чому він полягає. І можна створити такі умови, коли людина відчує смак свободи: як брунька розкривається, так і вона вибухне і раптом зрозуміє, яке це велике благо – бути вільною. Говорити і діяти так, як ти хочеш, в межах, очевидно, суспільних норм і правил, але так, як ти хочеш, а не так, як тобі вказують» [4, с. 20].

Духовну свободу не можна передати студентам у формі готових знань, які треба запам'ятати. Вони мають відчувати її впродовж свого навчання. Власне, тоді свобода вчитися й відповідати за результати свого навчання, свобода спілкуватися, приймати самостійно рішення стане істотною рисою освіченої людини. Отже, найнагальніше завдання університету полягає у формуванні такого рівня свободи, за якого особа здійснює власний життєвий проєкт у формі суспільного внеску.

Безперечно, інформаційно-комунікативні технології можна й треба використовувати в освітньому процесі. Проте необхідний критичний дискурс технологічних перспектив і наслідків, які неоднозначні для людини, її індивідуального та соціального життя. Як зазначає американський філософ Дж. Нейсбіт, технологія вселяє оптимізм, обіцяючи забезпечити стабільне й безпечне життя кожного. Технологічні обіцянки, продовжує автор,

звучать для нас заколисуючою музикою, що приховує непередбачувані наслідки. Справді, технологія покращує людське життя, але водночас вона відчужує, ізольує, спотворює його, «витискаючи з нас дух людяності» [10, с. 5–8].

Гуманізувати технологічні новації може й має гуманітарна освіта. Людство, вважає Дж. Нейсбіт, має «визнати, що мистецтво, література, драматургія, релігія, природознавство і час є рівноправними партнерами розвитку технології... Ці сфери людського буття виражають те, що значить бути людиною, і допомагають застосовувати технологію так, щоби плідно використовувати її здобутки» [10, с. 41].

Справді, людина конструює віртуальну реальність, оцифровує, кодує, гомогенізує її. Водночас вона кидає виклик сама собі. Адже, на відміну від раціонального мислення, операціональне мислення зорієнтоване на уніфікацію й деідентифікацію людини та її життєвого світу. Щоб не втратити своєї самототожності, людське мислення має залишатися гуманістичним, уважним до людини, виявляти реверсність добра і зла, гуманного та негуманного [2, с. 59].

Висновки. Інноваційне використання Інтернет-мережєвих ресурсів та інформаційно-комп'ютерного потенціалу в освітньому процесі сприяло його віртуалізації. Тривала впродовж 2020 року пандемія COVID-19 зумовила екстрену діджиталізацію освіти, стала глобальним трендом ХХІ ст. Діджиталізація освіти є вимогою часу, відповіддю на виклики сьогодення. Вона має оптимізувати онлайн-освітню діяльність: оперативно віднаходити, систематизувати та оцифровувати інформацію й знання. Водночас віртуалізація комунікативних освітніх практик та онлайн-навчання непомітно, але наполегливо витісняє безпосереднє спілкування та формує нову екранно-анонімну культуру. Екранна культура в умовах карантину стала невід'ємним елементом освітньої діяльності. Запровадження інформаційно-комп'ютерних технологій має супроводжуватися їхньою гуманізацією. Шляхи гуманізації застосування високих технологій в освіті може і має запропонувати гуманітаристика як рівноправний партнер розвитку інформаційно-комп'ютерних технологій.

Список використаної літератури

1. Бодрийяр Ж. Симулякри і симуляція. Київ : Основи, 2004. 230 с.
2. Бодрийяр Ж. Пароли. От фрагмента к фрагменту. Екатеринбург : У-Фактория, 2006. 200 с.
3. Бодрийяр Ж. Соблазн. Москва : Ad Marginem, 2000. 320 с.
4. Брюховецький В. Києво-Могилянська академія: десять років відновлення. *Вища школа*. 2001. № 2-3. С. 3–21.
5. Гадамер Г.-Г. Істина і метод. Основи філософської герменевтики. Київ : Юніверс, 2000. Т. 1. 464 с.
6. Гадамер Г.-Г. Істина і метод. Основи філософської герменевтики. Київ : Юніверс, 2000. Т. 2. 480 с.
7. Кайку М. Майбутнє розуму. Львів : Літопис, 2017. 408 с.
8. Кастельс М. Інтернет-галактика. Міркування щодо Інтернету, бізнесу і суспільства. Київ : Вид-во «Ваклер», 2007. 304 с.
9. Курбатов С. Дистанційна освіта як сутнісна складова інноваційної діяльності сучасного університету. *Філософія освіти*. 2011. Вип. 1-2 (10). С. 305–310.
10. Нейсбіт Дж. Высокая технология, глубокая гуманность : Технология и наши поиски смысла. Москва : АСТ: Транзиткнига, 2005. 381 с.
11. Пашков В. Віртуалізація освіти: пріоритети і ризики. *Гілея: науковий вісник*. 2014. Вип. 86. С. 288–291.
12. Робінсон К. Освіта проти таланту. Сила творчості. Львів : Літопис, 2017. 256 с.
13. Фрейре П. Педагогіка пригноблених. Київ : Юніверс, 2003. 168 с.

14. Фрідмен Т. Лексус і оливкове дерево. Зрозуміти глобалізацію. Львів : Б.в., 2002. 622 с.
15. Цифрова адженда України – 2020. URL: <https://ucsi.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf> (Дата звернення: 1.02.2021)
16. Шмидт Э. Новый цифровой мир. Как технологи меняют жизнь людей, модели бизнеса и понятие государства / Э. Шмидт, Дж. Коэн. Москва : Манн, Иванов и Фербер, 2013. 368 с.
17. Digital Agenda for Europa. URL: <https://ec.europa.eu/digitalagenda>.

EDUCATION IN THE CONDITIONS OF DISTANCE ONLINE LEARNING: FREEDOM AND RESPONSIBILITY

Lyudmyla Ryzhak

*Ivan Franko National University of Lviv
Universytetska str., 1, 79000, Lviv, Ukraine*

Virtualization and digitalization of education as a global trend are considered. The experience of distance online learning in Ukraine in the conditions of the COVID-19 pandemic is analyzed. It is stated that in Ukraine for the last ten years the introduction of computer-network models of communication in education has been too slow. Emphasis is placed on the technological problems of distance online learning in Ukraine: the lack of high-speed Internet, modern computer equipment, software, as well as digital competencies of participants in the educational process. Therefore, mastering digital technologies in education has become a priority for teachers and students. Virtual network technologies have led to the assertion of individual technological freedom – unrestricted entry / exit from the Internet and the ability to migrate on it, to use information freely. It has been found that the advantages of Internet communication: free access to information, virtual distance exchange of information and knowledge – do not ensure the quality of education. It is argued that technological responses to the challenges of digitalization in education and online learning are insufficient. The synergy of high technology and digital competencies, on the one hand, is the key to innovative transformation of education, and on the other – it threatens education with dehumanization. Distance online learning has revealed not only technological problems, but also cultural-moral and social-behavioral ones. In the context of online learning, the value principles of educational activities have been transformed, namely: understanding of freedom, culture of communication and responsibility. The restriction of human freedom of self-realization in the conditions of distance online learning is analyzed. Screen-network communication is unable to form the intellectual freedom of the person, his socially significant values. The moral devaluation of responsibility in education due to quarantine and social alienation and screen anonymity of the educational process has been revealed.

Key words: education, digitalization in an education, distance online learning, virtual communication practices, freedom, responsibility.